

PUC FER-HO, M'AJUDES A EXPLICAR-ME?

Bon tracte en l'exploració judicial a nens, nenes
i adolescents víctimes de violència *sexual*

Dirigit a magistratura i fiscalia

Generalitat de Catalunya
**Departament de Justícia,
Drets i Memòria**

Ús

Aquesta guia té l'objectiu de reduir la victimització secundària en els nens, nenes, adolescents i persones amb discapacitat intel·lectual que viuen un procediment penal relatiu a delictes sexuals. La proposta parteix d'una realitat social i jurídica en què molts equips judicials no disposen dels mitjans materials i professionals per abordar aquest tipus de delictes, de manera que deixen exposats/ades a una revictimització centenars de nens/es i adolescents. **Està adreçada als i les professionals de Magistratura i Fiscalia** que en algun moment del procediment els prendran declaració o les valoraran.

L'ús de la prova preconstituïda mitjançant un circuit tancat (cambra Gesell) que duen a terme els i les professionals experts/es en testimoniatge infantil és l'opció idònia, més respectuosa i de més garanties per recollir-ne les declaracions. Aquesta guia serveix d'ajuda per als casos en què no es disposi d'equips psicosocials especialitzats durant la fase d'instrucció i calgui fer-ne l'exploració directa, o bé per a aquells casos en què se'ls prengui declaració durant la fase de judici oral com a testimonis.

Difusió

Qualsevol exemplar en el suport que es presenti i la seva difusió estan permesos per qualsevol mitjà. T'agraïm la difusió d'aquest material, amb el qual contribueixes a donar més suport als nens, nenes i adolescents que pateixen violència sexual i han tingut la possibilitat d'explicar-ho.

Avís legal:

Aquesta obra està subjecta a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 No adaptada de Creative Commons, el text complet de la qual està disponible a <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.es>

Per això, es permet la reproducció, la distribució i la comunicació pública del material, sempre que se'n citi l'autoria, així com del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (Departament de Justícia) i no se'n faci un ús comercial ni es transformi per generar una obra derivada.

Autoria

Montserrat Bravo Correa, doctora en psicologia. Equip Funcional d'Expertesa (EFE) de l'Hospital Universitari Dr. Josep Trueta; Servei d'Atenció a Víctimes d'Abús Sexual (SAVAS/DGAIA).

Carmen Guil Román, magistrada de l'Audiència Provincial de Barcelona.

Félix Martín González, fiscal de l'Audiència Provincial de Barcelona.

Josep Antoni Rodríguez Sáez, magistrat de l'Audiència Provincial de Barcelona.

Vanesa Riva Aníes, magistrada de l'Audiència Provincial de Barcelona.

Miguel Ángel Tabarés Cabezón, magistrat d'Instrucció de Barcelona.

Col·laboradores:

Sofía Pilar Castilla Vietsch, magistrada Penal de Barcelona.

Ester García López, advocada especialitzada en violència.

Sara Gómez Expósito, fiscal de l'Audiència Provincial de Barcelona.

Elisabet Jiménez Cabestany, fiscal de la Fiscalia Provincial de Barcelona.

Beatriz Moreno Santos, fiscal d'Àrea de Granollers i fiscal en comissió de serveis a la Fiscalia Provincial de Barcelona.

Eva Ribó Fenollós, degana emèrita del Col·legi d'Advocats i Advocades de Sant Feliu de Llobregat.

Pilar Tintoré Garriga, advocada especialitzada en dret de família i de la infància.

Il·lustracions

Les il·lustracions que acompanyen la guia estan fetes per nens, nenes i adolescents que han participat en un procés penal per violència sexual.

Edició

Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

PUC FER-HO, M'AJUDES A EXPLICAR-ME?

Bon tracte en l'exploració judicial a nens, nenes
i adolescents víctimes de violència *sexual*

Llei Orgànica 8/2021, de 4 de juny, de protecció integral a la infància i adolescència davant la violència

Art. 449 ter Llei d'Enjudiciament Criminal

Quan una persona **menor de catorze anys** o una persona amb **discapacitat** que necessiti protecció especial hagi d'intervenir en condició de testimoni en un procediment judicial que tingui per objecte la instrucció d'un delictes d'homicidi, lesions, contra la llibertat, contra la integritat moral, tràfic d'éssers humans, contra la llibertat i indemnitat sexuals, contra la intimitat, contra les relacions familiars, relatius a l'exercici de drets fonamentals i llibertats públiques, d'organitzacions i grups criminals i terroristes i de terrorisme, l'autoritat judicial ha d'acordar, en tot cas, **practicar l'audiència del menor com a prova preconstituïda**, amb totes les garanties de la pràctica de prova en el judici oral i de conformitat amb el que estableix l'article anterior. **Aquest procés s'ha de dur a terme amb totes les garanties d'accessibilitat i suports necessaris.**

L'autoritat judicial pot acordar que l'audiència del menor de catorze anys es practiqui a través d'equips psicosocials que han de donar suport al Tribunal de manera interdisciplinària i interinstitucional, recollint el treball dels professionals que hagin intervingut anteriorment i estudiant les circumstàncies personals, familiars i socials de la persona menor o amb discapacitat, per millorar-ne el tractament i el rendiment de la prova. En aquest cas, les parts han de traslladar a l'autoritat judicial les preguntes que considerin oportunes, la qual, previ control de la seva pertinència i utilitat, les ha de facilitar a les persones expertes. Una vegada feta l'audiència del menor, les parts poden interessar, en els mateixos termes, aclariments al testimoni. La declaració sempre s'ha de gravar i el jutge, prèvia audiència de les parts, pot sol·licitar al pèrit un informe que doni compte del desenvolupament i el resultat de l'audiència del menor.

En el supòsit que la persona investigada estigui present en l'audiència del menor, se n'ha d'evitar la confrontació visual amb el testimoni, i per això, si és necessari, s'ha d'utilitzar qualsevol mitjà tècnic.

Les mesures previstes en aquest article poden ser aplicables quan el delictes tingui la consideració de lleu.

Índex

Introducció	7
-------------------	---

Bloc I: Conceptes bàsics per comprendre la violència sexual contra NNA 9

1. Per què li ha passat?	9
2. Qualsevol professional que atén la infància i l'adolescència pot preguntar i explorar un/a NNA sota sospita o que hagi revelat haver patit violència sexual?	9
3. Llavors, si ha passat per interrogatoris previs no experts, ja no podem valorar-ne la declaració?	10
4. És important saber com es pot comportar un/a NNA víctima de violència sexual?	11
5. Quines reaccions es poden esperar d'un/a NNA víctimes de delictes sexuals?	11
6. I per què apareixen aquests comportaments?	13
7. Si tan greu és la violència sexual, m'hauria d'esperar veure un/a NNA traumatitzat/da?	14
8. Què he de tenir en compte de les declaracions que tinc del/la NNA?	15
9. Per què de vegades no recorden una cosa tan greu o no són capaços/es d'expressar-se?	16
10. Per què canvien parts de la declaració, ometen o amplien informació o incorren en contradiccions?	17

Bloc II: Propostes pràctiques de bon tracte en l'exploració 19

11. Hi ha un moment idoni perquè facin declaració?	19
12. Quan he de prendre mesures urgents i no dispo de experts/es, puc millorar l'exploració judicial a un/a NNA?	19
13. És important que tingui en compte l'edat?	21
14. El tipus d'interrogatori pot afectar l'exactitud del record?	24
15. Recomanacions durant l'exploració judicial	24
15.1 Aspectes processals de l'exploració	26
15.2 Acompanyament i condicionament	27
15.3 Dir la veritat	27

15.4 Informar-los sobre la dispensa legal prevista a l'art. 416 LECrim	28
15.5 La presa de declaració del/ de la NNA.....	29
15.6 Preguntes per a la tipificació de la conducta delictiva.....	32
15.7 Aclariment de preguntes.....	35
15.8 Comiat	36
15.9 Reconeixement de delictes per part de l'agressor	36
16. Principals biaixos interrogatius.....	36
17. Principals reformes legislatives introduïdes per la LO 8/2021	38
18. Consideracions finals.....	38
19. Referències bibliogràfiques	40

Introducció

La guia s'ha segmentat en dos blocs: el primer, amb aspectes teòrics que ajuden a comprendre la violència sexual a la infància i adolescència (d'ara endavant, VSIA), basat en el coneixement científic i la literatura especialitzada; i el segon, amb una proposta d'eines per a una exploració judicial amb més garanties de fiabilitat en la recollida del relat, alhora que és més respectuosa amb la salut mental dels nens, de les nenes i dels adolescents (d'ara endavant, NNA).

Les conseqüències derivades de les característiques de la violència sexual afectaran la capacitat de col·laboració del/ de la NNA víctima durant el procediment judicial.

Per poder avançar en el bon tracte als/ a les NNA víctimes, cal entendre dos aspectes principals:

1. Les variables en què es produeix aquesta tipologia delictiva i com provoca el desenvolupament de la gravetat de les seqüeles. Des de la psicologia, aquestes seqüeles es valoren pel resultat de combinar diverses característiques de la violència sexual, com ara el context en què es va produir (intrafamiliar o extrafamiliar), el tipus de vinculació amb l'agressor (que pot ser una figura principal i de referència¹, una persona de confiança o una desconeguda), la durada de la violència (única, episòdica o crònica), el tipus de violència exercida, el *modus operandi* desenvolupat per l'agressor o les reaccions de la família i l'entorn respecte de la revelació.
2. Tots els canvis possibles (reactius o permanents) en la salut mental de la víctima que es produeixen com a resposta a aquest tipus de violència, com ara l'aparició de quadres clínics aguts, desregulació emocional, modificació (aparició o pèrdua) de trets de personalitat, afectació de les funcions cognitives (atenció, memòria, percepció) i del processament de la informació, desenvolupament de símptomes neuropsicològics o aparició de conductes contradictòries, entre molts d'altres.

L'aplicació de la prova preconstituïda mitjançant la cambra Gesell duta a terme per professionals experts/es en testimoniatge ha de ser l'opció principal, ja que garanteix l'obtenció de més quantitat i qualitat d'informació fiable i és la més beneficiosa per a la salut mental dels/ de les NNA.

1. Les figures de referència són aquelles amb les que hi ha un vincle imprescindible per al/ la NNA, atès que són els qui el proveeixen d'afecte, normes, cura, seguretat i estabilitat (les que s'avaluen per a la guarda/tutela). Són *per se* de confiança i els lligams són necessaris per al/ la NNA. D'altra banda, les persones de confiança són aquelles de les quals es pressuposa cura, com ara un professor, un amic de la família, un entrenador, etc.

Així mateix, s'ha de tenir en compte el projecte de la Unió Europea i el Consell d'Europa *Barnahus² a Espanya* - Enfortiment de la justícia adaptada a la infància a través de la cooperació i coordinació afectiva entre diferents serveis Barnahus a les regions d'Espanya. Aquest projecte busca crear un model Barnahus per garantir que tots/es els/les NNA víctimes de violència que accedeixin al sistema judicial disposin de serveis de protecció especialitzats en les seves comunitats autònomes. El model, pensat com una atenció integral i multidisciplinària, es va originar als anys 80 als Estats Units com a *National Children's Advocacy Centre* (CAC's, per les seves sigles en anglès). A Europa, l'any 1998 es va introduir a Islàndia i es va implantar a països com ara Suècia o Noruega. Actualment, es desenvolupa en una desena de països europeus. A l'estat espanyol es va iniciar per primer cop a Catalunya (Tarragona, abril de 2020) com la *Unitat Integrada d'Atenció a Infants i Adolescents Víctimes de Violència Sexual³*. S'espera que les pròximes obertures de projectes pilot es facin al País Basc, la Comunitat Foral de Navarra, Madrid o la Comunitat Valenciana (Consell d'Europa, 2022).

D'altra banda, en el cas dels NNA o persones adultes amb **discapacitat intel·lectual**, la Llei 8/2021, de 2 de juny, per la qual es reforma la Legislació Civil i Processal per al suport a les persones amb discapacitat intel·lectual en l'exercici de la seva capacitat jurídica, recomana la figura del/la facilitador/a judicial. Així mateix, a l'octubre del 2018 i al setembre del 2021 es van subscriure sengles convenis de col·laboració entre el CGPJ i la FGE, respectivament, amb la Confederació Plena Inclusió Espanya, amb l'objectiu d'establir les condicions necessàries per garantir l'accessibilitat de les persones amb discapacitat al sistema de justícia (CGPJ). D'aquesta manera, es pretén erradicar la discriminació que pateixen aquestes víctimes i que recull l'Observació General núm. 3 del Comitè de Drets de les Persones amb Discapacitat de l'ONU (2016), que assenyalava la manca de conscienciació i l'existència d'estereotips nocius per part del funcionariat públic, la judicatura, la fiscalia o la policia.

Aquesta guia no pot ni pretén abastar tota la complexitat de la violència sexual, ni pot recollir l'ample coneixement que es té des de diverses disciplines. No obstant això, sí que pretén plasmar alguns dels aspectes més rellevants i compromesos en la pràctica jurídica amb els/ les NNA i persones amb discapacitat intel·lectual, per intentar mitigar el que els suposa el procés judicial⁴. Així mateix, recomanem al/la professional de magistratura i fiscalia que busqui l'assessorament dels professionals experts en la matèria, per tal que les seves decisions puguin estar basades, en la mesura que sigui possible, en la realitat d'aquesta violència i no en mites o estereotips associats.

2. Barnahus en islandès significa "casa de nens/es".

3. Projecte impulsat i dirigit per la Direcció General de la Infància i Adolescència (DGAIA) de la Generalitat de Catalunya.

4. Pel que fa al testimoni que aporta el/la NNA, es farà servir indistintament exploració judicial, interrogatori, presa de declaració o testifical.

BLOC I:

CONCEPTES BÀSICS PER COMPRENDRE LA VIOLÈNCIA SEXUAL CONTRA NNA

1- Per què li ha passat?

Perquè hi ha agressors sexuals⁵.

L'Organització Mundial de la Salut (OMS) calcula que a Europa, Canadà i els Estats Units un de cada cinc nenes/adolescents i un de cada tretze nens/adolescents patirà violència sexual abans de tenir 17 anys. En el cas dels/ de les NNA amb discapacitat intel·lectual, el risc de patir violència sexual ascendeix al doble o al triple⁶.

Els/les NNA desconeixen que poden ser víctimes de violència sexual i la majoria no han rebut educació afectiva sexual i se'ls ha ensenyat com actuar davant d'aquest tipus de violència. Normalment, ensenyaem als/les NNA que els perills es troben fora de casa i allunyats de la família i de les persones de confiança, però els delictes sexuals contra la infància i l'adolescència se situen en aquests contextos aproximadament en un 75-85 % dels casos⁷. Per tant, la informació que reben és contrària a la situació que els toca viure i s'estima que un 10-20 % de la població ha patit violència sexual mentre era menor d'edat⁸.

2- Qualsevol professional que atén la infància i l'adolescència pot preguntar i explorar un/a NNA sota sospita o que hagi revelat haver patit violència sexual?

No. Per interrogar i explorar un/a NNA presumpta víctima de violència sexual cal tenir una formació⁹ molt especialitzada i contínua, amb amplis coneixements en la matèria que permetin dur a terme unes entrevistes forenses correctes.

Per tant, abans de valorar les declaracions prèvies i les possibles contradiccions o canvis substancials, hem de ser conscients que, si no les han fet professionals experts/es, les respostes aportades per el/la NNA poden estar condicionades per falta de competència de la persona entrevistadora.

Les respostes d'un interrogatori no expert no equivalen a que el/la NNA estigui inventant, exagerant, canviant o distorsionant el que ha passat; significa que el tipus d'interrogatori al qual s'ha exposat ha pogut afectar-ne l'accés al record, la capacitat per expressar-se i la qualitat del contingut del relat.

5. Les investigacions assenyalen que els agressors sexuals són homes en un 80-95 % (Barcons et al., 2018; Poder Judicial, 2021).

6. Marini, Fairbairn i Zuber (2001); Vig i Kaminer (2002), Endara, J. (2022).

7. Echeburúa i Guerricaechevarría (2000); Alemany, Fernández i Marín. (2020).

8. Fundació ANAR (2020), Save the Children (2021).

9. Un/a professional experta és aquella que ha rebut formació especialitzada en protocols d'entrevista forense en testimoni atge infantil i adolescent víctima de violència sexual.

A més, cal recordar que **la intervenció amb el/la NNA ha de ser la mínima imprescindible**. Així, la condició idònia per a la seva salut mental és que sigui explorat/da amb una entrevista única i per professionals experts/es, i cal valer-se de la prova preconstituïda per reduir la revictimització, evitar la contaminació del record i garantir un accés més fiable als detalls emmagatzemats a la memòria.

Quant als/les NNA i persones adultes amb **discapacitat intel·lectual**, els mites o prejudicis que tenim influeixen en les valoracions que en podem emetre. Per exemple, hi ha el risc que s'atribueixin els símptomes o els indicadors a la discapacitat intel·lectual, sense valorar-ne altres possibles causes (efecte eclipsador). Això és especialment important en els casos amb limitacions en la comunicació i el llenguatge funcional. Actualment, a les CA hi ha entitats que presten el servei a través d'unitats especialitzades o de professionals formats/des en la figura del/de la facilitador/a judicial¹⁰.

3- Llavors, si ha passat per interrogatoris previs no experts, ja no podem valorar-ne la declaració?

Que un/a NNA hagi estat sotmès/esa a interrogatoris o exploracions prèvies no experts no significa necessàriament que el seu record hagi quedat alterat o contaminat, i que això impliqui invalidar-ne el testimoni.

La **suggestió** és una característica de la memòria humana, no exclusivament dels/les NNA, per la qual tendim a cedir a les pressions externes que, pretenent-ho o no, poden modificar els nostres records, pensaments o allò que volem dir. Els/les professionals experts/es en testimoniatge infantil i adolescent poden fer una valoració del relat i la possible influència de les intervencions prèvies.

D'altra banda, **la declaració del/ de la NNA no hauria de ser considerada l'únic element probatori del fet delictiu**. La violència sexual ve descrita en el relat del/ de la NNA víctima, però també hi ha altre tipus de manifestacions que han de ser objecte de valoració. Pensem sobretot en aquella violència sexual que s'ha cronificat durant mesos o anys i que, en absència de revelació durant aquesta, ha pogut manifestar-se inicialment per mitjà d'alteracions de l'estat d'ànim, canvis en la personalitat, baixada del rendiment escolar o obsessió en l'excel·lència acadèmica, inici en l'abús de substàncies, comportaments regressius, conductes sexuals de risc, etc.

Per tant, l'anàlisi de les declaracions ha d'anar sempre acompanyada d'un estudi de les àrees principals del/ de la NNA que analitzi i expliqui l'impacte (o no) de la violència sexual. Es recomana recopilar informació a través de les persones professionals¹¹ que han atès o atenen al/ a la NNA, perquè aportin coneixements de l'àrea personal (característiques de personalitat, victimitzacions anteriors, salut física i mental prèvia, etc.), familiar, acadèmica i social, així com de l'entorn proper.

10. Com les UAVDI (Unitat d'Atenció a Víctimes amb Discapacitat Intel·lectual) o les adscrites a Plena Inclusió.

11. Professionals de salut mental, del centre escolar, activitats extraescolars, etc., així com les persones especialitzades en discapacitat intel·lectual.

4- És important saber com es pot comportar un/a NNA víctima de violència sexual?

Sí, perquè les nostres idees preconcebudes, mites, prejudicis, suposicions i valoracions personals poden fer que interpretem com a incert o contradictori aquells aspectes predictibles i reconeguts en els estudis sobre violència sexual infantil i adolescent.

El comportament i les conductes dels/ de les NNA víctimes de delictes sexuals han estat objecte d'innombrables estudis i investigacions per part de la psicologia. Així mateix, també s'ha de complementar amb disciplines com ara la psiquiatria, el treball social, la pediatria, la sociologia o la criminologia¹². Abans d'emetre una valoració sense un coneixement fonamentat, et demanem que acudeixis a professionals experts/es en la matèria i que, en els casos en què se sospiti o es reconegui una discapacitat intel·lectual, facilitis els suports necessaris dels quals disposa el sistema judicial perquè totes les possibles víctimes d'un delicte estiguin en igualtat de condicions.

5- Quines reaccions es poden esperar d'un/a NNA víctimes de delictes sexuals?

No hi ha un perfil estàndard de víctima.

Les reaccions posteriors a la revelació estan determinades per diverses variables del/ de la NNA, com ara les característiques de personalitat, possibles psicopatologies prèvies, victimitzacions anteriors, l'impacte en la seva salut mental, el tipus de vinculacions familiars o la xarxa de suport social, entre d'altres. Aquestes variables les explicaran els/les professionals que intervenen en el cas i és important que durant el judici en puguin fer una exposició àmplia.

Molts/es NNA es poden haver sentit còmplices de la violència sexual amb els seus agressors, i precisament, aquesta vinculació viciada (generada i treballada pels agressors) és un dels motius que els impedeix demanar ajuda.

No obstant això, hi ha dos aspectes que mereixen una reflexió, a causa del seu impacte en el desenvolupament posterior de comportaments que poden aparèixer en els/les NNA: d'una banda, la **dinàmica** de violència sexual; és a dir, qui era l'agressor i durant quant de temps es va produir la victimització; i, de l'altra, la reacció i la resposta de les figures de suport davant la **revelació**.

Recordem que, la majoria de vegades, la violència sexual es descobreix després d'anys de silenci en què, probablement, cap persona adulta de l'entorn va ser capaç de detectar-ho, d'assumir que s'estava produint o de comunicar-ho.

Hi ha comportaments que són esperables i que poden aparèixer en un/a NNA, sobretot quan es tracta d'una **violència sexual cronificada** i per part de **figures de confiança**.

12. Tal com s'estableix a l'art. 449 ter, 2n paràgraf, LECrim.

Les figures de confiança no han de ser necessàriament familiars o amistsats, sinó totes aquelles en què l'agressor parteix d'una posició de poder respecte del/ de la NNA, perquè hi ha una relació prèvia que li facilita l'accés. Un exemple seria un capellà per a un escolà o un educador social per a una nena tutelada.

A continuació t'indiquem algunes reaccions esperables:

- La revelació ha pogut trigar mesos o anys.
- La revelació es pot donar quan els/les NNA reben informació afectiva sexual i doten de significat la seva pròpia vivència, així com a partir de contrastar converses amb amistsats sobre la sexualitat, en què identifiquen que la seva situació no és "normal".
- La revelació pot aparèixer com a mesura de protecció cap a altres NNA de la família, amb l'objectiu que la violència sexual no es torni a repetir.
- La revelació per part d'altres víctimes pot remoure els obstacles que hagin impedit denunciar els fets fins aquell moment.
- La revelació ha pogut tenir lloc en un moment d'explosió o enuig, i no durant una conversa buscada i tranquil·la.
- A l'entorn familiar, la revelació sol aparèixer quan es produeix una separació de la parella (mare i pare biològic/padrastre/company sentimental, germana i cunyat, etc.) i el/la NNA es veu amb més llibertat de demanar ajuda.
- Poden sentir por i preocupació que la revelació afecti la família quan l'agressor és un familiar o una amistat.
- Poden mostrar empatia per l'agressor, sentir preocupació i mostrar actituds protectores cap a aquesta persona, com ara assumir la responsabilitat que pugui entrar a la presó o rebre un càstig si expliquen què els ha passat.
- Pot aparèixer una cerca de contacte o interacció amb l'agressor, manifestada en cartes o missatges, verbalitzacions de trobar-lo a faltar, dependència emocional, assumir responsabilitat i col·laboració, etc.
- Temen que, si ho expliquen, pugui produir-se un abandonament o se'ls separi de la família ingressant-los en un centre.
- Temen que l'agressor els faci mal, a les seves famílies o a les persones que els hi importen.
- Tenen por que no els creguin, els qüestionin, els culpin o de ficar-se en problemes.
- Es preocupen perquè els seus familiars s'enfadin o els responsabilitzin d'haver-ho mantingut en secret.
- És habitual la retractació, ja sigui negant els fets o bé dient que s'ho han inventat.
- En l'adolescència, ho poden explicar abans a les seves amistsats que a la pròpia família, o abans d'haver demanat ajuda.

- En l'adolescència, apareix de manera més evident la vergonya i la culpa, perquè ja tenen més educació afectiva sexual i coneixen les normes socials.
- Els/les adolescents poden sentir que se'n qüestiona l'orientació sexual i els costa més identificar-se com a víctimes.
- En les dinàmiques cròniques, malgrat no prestar-se consentiment, els/les NNA no solen ser capaços/es d'identificar que "se'ls obligava" a participar-hi, i poden tenir la sensació que hi col·laboraven.
- Poden presentar un rendiment acadèmic òptim.
- Poden presentar una adaptació correcta al seu entorn familiar, social i escolar.

De vegades, la necessitat del/ de la NNA de sentir-se estimat/ada, acceptat/ada o valorat/ada per l'agressor pot provocar conductes de cerca i demanda d'atenció cap a aquest. Aquests comportaments, tot i que semblen contradictoris, responen a importants mancances afectives, inseguretats i dependències emocionals que es poden presentar bé com a conseqüència d'entorns familiars disfuncionals o bé generats per la pròpia dinàmica abusiva.

En la **violència sexual única** i, per part, d'un **desconegut** és més probable que el comportament del/ de la NNA sigui més conforme amb allò "esperat" socialment com a víctima i també la reacció i resposta de suport de la família i la xarxa social. Hem d'entendre que, per a l'entorn del/ de la NNA, és més assumible el fet que una acusació es dirigeixi a una persona desconeguda que a una persona amb qui hi ha uns vincles previs i de confiança.

La revelació de la violència sexual és un procés gradual. La majoria de víctimes no revela quan vol, sinó quan pot i se sent capaç de fer-ho.

Moltes vegades, els/les NNA amb **discapacitat intel·lectual** poden necessitar l'ajuda d'una altra persona per dur a terme activitats del dia a dia i especialment de cura personal. En aquest sentit, poden establir relacions de dependència envers aquests/es cuidadors/es. Aquesta dependència comporta el risc que normalitzin que el seu cos és accessible a altres persones i presenti sovint comportaments d'obediència i submissió.

6- I per què apareixen aquests comportaments?

La violència sexual a què són sotmesos/es els/les NNA implica un nivell de complexitat que escapa als recursos d'autoprotecció d'un/a NNA. Una de les característiques de l'agressor sexual d'un/a NNA és que pretén repetir amb la víctima i anar progressant en la violència sexual, per a la qual cosa necessita aplicar un elaborat *modus operandi*. Aquestes estratègies tenen la finalitat d'atrapar el/la NNA, fer-lo/la col·laborar de la violència sexual i evitar que reveli els fets.

Intentar aplicar la nostra lògica, sense un coneixement del trauma psicològic i dels vincles disfuncionals generats, només provoca un allunyament de la realitat a què aquests/es NNA són sotmesos/es, cosa que ens pot portar fàcilment a fer valoracions arbitràries sobre la violència que estem jutjant.

Els agressors sexuals dels/ de les NNA són experts a emmascarar les seves intencions i sotmetre les víctimes a complexos processos de manipulació. Per tant, els comportaments i les conductes adoptats per el/la NNA, durant i després de la violència sexual, s'han d'entendre com una estratègia de supervivència.

- El/la NNA víctima de violència sexual viu una situació per a la qual no disposa de recursos amb els quals fer-hi front.
- Les reaccions i els comportaments aparentment incoherents formen part dels recursos d'afrontament de la ment humana. Apareixen quan la situació de violència excedeix la capacitat de gestió i adaptació del/la NNA en desenvolupament, que es troba sense eines o experiències prèvies per afrontar aquesta violència.
- Si la violència sexual és crònica i l'agressor és de confiança, es pot produir una **col·laboració viciada**, en què el/la NNA té conductes sexuals sense entendre ni assumir que se l'està manipulant i obligant. A la llarga, quan són conscients d'aquesta "col·laboració", poden desenvolupar simptomatologia relacionada amb els sentiments de culpa, la baixa autoestima, els autoretrets i la vergonya.
- Les persones som éssers sexuals des de la infància. Els/les NNA tenen la seva pròpia sexualitat i, quan són estimulats/des, el seu cos pot manifestar respostes fisiològiques com ara ejacular, tenir orgasmes o lubricar. El record d'haver experimentat aquestes respostes sol ser la base de la culpa, els autoretrets o les disfuncions sexuals, entre d'altres.
- La resposta donada en la revelació per la família i la xarxa social del/ de la NNA pot ser moduladora dels comportaments posteriors, per estranys o contradictoris que ens puguin semblar (per exemple, la retractació).

7- Si tan greu és la violència sexual, m'hauria d'esperar veure un/a NNA traumatitzat/da?

No existeix un "síndrome" o un "quadre clínic" de NNA víctimes de violència sexual i no tots/es els/les NNA presentaran els mateixos comportaments, simptomatologia ni reaccions. A més, cada violència sexual és diferent de l'altra. Sí que tenim coneixement científic sobre la simptomatologia i les seqüeles, així com teories explicatives¹³ de les dinàmiques de la violència sexual que ens ajuden a comprendre el/la NNA víctima.

13. Recorda valorar la importància que les tècniques i els procediments aplicats tinguin el suport de la comunitat científica. Pel que fa a les teories explicatives, no sempre poden ser generalitzades a totes les persones, pel fet que l'absència d'alguns indicadors d'una teoria no implica no haver patit aquesta victimització.

No existeix la víctima judicialment perfecta. Hi ha NNA víctimes de violència sexual que tenen un perfil asimptomàtic o que no desenvolupen les seqüeles esperables. La manca de comportaments o símptomes no és, en cap cas, sinònim de falsedat o simulació.

En el cas del/ de la NNA amb discapacitat intel·lectual, cal que les persones professionals especialitzades que els hi fan seguiment i que són coneixedores del seu desenvolupament i característiques diagnòstiques puguin informar i il·lustrar sobre els canvis i els indicadors detectats. La seva manera de revelar o mostrar simptomatologia podria ser a través de les manifestacions conductuals o altres indicadors reconeguts per l'àmbit de la discapacitat.

D'altra banda, és important que coneguis alguns dels mites associats a la violència sexual infantil i adolescent, per tal que les teves preguntes no pressuposin ni continguin una quantitat més gran de revictimització.

Mites associats a la violència sexual infantil i adolescent

- No tota penetració vaginal o anal produeix sagnat ni lesions.
- No totes les penetracions produeixen dolor o molèstia als genitals.
- No tota la violència sexual s'entén com a violenta o obligada.
- No tota la violència sexual es recorda amb por o angoixa.
- No totes les víctimes declaren plorant, angixades o amb dificultats per expressar-se.
- La violència sexual es pot entendre com un joc i que no es produeixi associació traumàtica.

8- Què he de tenir en compte de les declaracions que tinc del/ de la NNA?

Durant el transcurs d'una revelació de violència sexual en una/a NNA, intervenen diferents professionals. I, sens dubte, encara que tinguin la millor intenció quan els atenen, la manca de formació especialitzada pot provocar que incorrin en errors de praxi que perjudica tant l'accés al record com la qualitat de les respostes aportades.

Per la importància que té l'anàlisi i la comparació de les diverses declaracions del/ de la NNA víctima, seria recomanable que, per valorar-les, poguessis disposar de la informació següent:

- Quin professional i en quines condicions ambientals va fer preguntes al/la NNA?
- Aquest/a professional té formació i experiència a interrogar NNA presumptes víctimes de violència sexual?

- Quantes vegades, aproximadament, se li ha demanat que ho expliqui?
- Quantes vegades se l'ha interrogat?
- Coneixem el tipus de preguntes fetes al/ a la NNA?
- Quant de temps ha passat des que va donar la seva primera versió fins ara?
- Hi ha hagut risc que algú del seu entorn l'hagi pressionat per modificar, disminuir o negar l'acusació?
- El/la NNA o persona adulta amb discapacitat intel·lectual va tenir els suports necessaris per obtenir la declaració, com ara l'ajuda d'una persona professional experta?

Però, recorda que les preguntes anteriors no suposen un risc categòric que la declaració del/ de la NNA s'hagi d'invalidar. Es tracta que de tenir en compte que, a la declaració que escoltes, hi puguin faltar fragments importants d'informació acusatòria que té el/la NNA, però que no ha pogut aportar perquè no se l'ha entrevistat correctament.

D'altra banda, també hi poden aparèixer elements discursius incorporats mitjançant interrogatoris altament suggestius o indicadors de manipulació. De la mateixa manera que la violència sexual és un maltractament cap als/les NNA, la inducció a fer-los creure que són víctimes de violència sexual també és un altre tipus de maltractament que atempta greument contra la seva salut mental i pot tenir efectes devastadors en els seus vincles afectius. Tot i això, cal assenyalar que les denúncies falses representen una minoria que s'estima al voltant del 8% en els estudis¹⁴. Cal dur a terme investigacions que analitzin les diferències¹⁵ entre denúncies falses, errònies o insubstancials.

9- Per què de vegades no recorden una cosa tan greu o no són capaços/es d'expressar-se?

Les dificultats inherents a la verbalització de la violència sexual les han d'explicar els/ les professionals de la psicologia, per il·lustrar sobre l'impacte en la salut mental dels/ de les NNA. Una cosa és no poder accedir al record i una altra, negar-se a explicar-ho. De vegades pot aparèixer simptomatologia aguda que impossibilita la verbalització del record.

Hi ha dos conceptes psicològics en víctimes de violència sexual que els/les professionals de salut mental han d'analitzar i avaluar correctament: els trastorns dissociatius i el trastorn per estrès posttraumàtic (TEPT). Tots dos són molt amplis i engloben tot un seguit de símptomes i reaccions possibles a la violència, encara que no són un requisit indispensable per donar validesa a la simptomatologia de victimització sexual.

14. Trocmé i Bala (2005), Echeburúa i Subijana (2008), Alarcón et al. (2010), Ruiz (2018).

15. Trocmé i Bala (2005), Juárez (2016).

Els **trastorns dissociatius** es caracteritzen per una discontinuïtat o disrupció en la integració normal de la consciència, la memòria, la identitat, les emocions, la percepció, la representació corporal, el control motor i la conducta. Aquest bloqueig té la funció de donar una escapatòria al patiment que apareix davant d'un impacte traumàtic que, per la seva intensitat i la gravetat, supera els recursos psicològics de la persona. Pensem que, com que es tracta d'un bloqueig cognitiu, pot interferir de manera directa en la capacitat verbal, de concentració, atenció i memòria.

El **Trastorn d'Estrès Posttraumàtic (TEPT)** es caracteritza per la presència d'un quadre clínic¹⁶ greu derivat de l'exposició a una experiència traumàtica, en què la persona pateix tota una simptomatologia en què torna a experimentar el succés i la seva vida diària es veu afectada en la majoria d'àrees.

La CIE-11 (OMS, 2019) també considera el **Trastorn d'Estrès Posttraumàtic Complex (TEPTC)** com a una entitat diagnòstica pròpia, referit a casos d'exposició molt greu i continuada a la violència. Aquest diagnòstic és especialment rellevant considerar-lo durant l'exploració judicial per les seves característiques i possibles limitacions cognitives que hi produeix.

És important assumir que la declaració d'un/a NNA que estigui sota els efectes del TEPT, d'un estat dissociatiu o d'una pauta psicofarmacològica es pot veure afectada o impossibilitada. Aquests conceptes els han d'explicar àmpliament els/les professionals de la psicologia o psiquiatria que hagin intervingut o valorat el/la NNA i puguin informar-ne.

10- Per què canvien parts de la declaració, ometen o amplien informació o incorren en contradiccions?

El primer aspecte que cal tenir en compte és que, com hem indicat abans, l'accés a la memòria mitjançant protocols especialitzats d'entrevista garanteix una fiabilitat més gran en l'exactitud del record, més control de la suggestió i una reducció de la revictimització. Cal assumir, doncs, que la qualitat de la declaració de la víctima està condicionada pel tipus d'interrogatori que es fa.

Pel que fa al funcionament de la memòria, no és lineal, precís i sense fissures. La memòria humana es veu modificada per diversos aspectes, com ara el pas del temps i les evocacions que fem dels nostres records; aquesta característica no és exclusiva de la memòria de les víctimes del delictes. A més, el procés d'emmagatzematge, conservació i recuperació posterior d'una vivència està condicionat tant per factors personals (edat, capacitat intel·lectual, nivell educatiu, desenvolupament del llenguatge, etc.) com ambientals (nivell d'estrès, distractors externs, interrogatori, etc.).

Els interrogatoris no experts comporten una reducció significativa de la qualitat i la quantitat d'informació que ens pot aportar una víctima; per això, l'opció principal ha de ser la presa de declaració a través de protocols d'entrevista forense per part de professionals experts/es.

¹⁶. A l'inici de l'impacte traumàtic pot donar-se durant el primer mes un trastorn per estrès agut (TEA), del qual també cal valorar-ne el quadre clínic.

Per informar sobre la vivència de violència sexual, els/les NNA accedeixen a la memòria declarativa i, amb aquesta, a la memòria episòdica, on es troben els records autobiogràfics¹⁷. Un tipus de records autobiogràfics són les memòries traumàtiques, que, per bé que els estudis les assenyalen com més resistents al pas del temps¹⁸, no són immunes a l'impacte que pot suposar ser sotmeses a l'activació dels efectes del trauma o a la tensió d'un interrogatori.

⇒ La memòria **declarativa** (o explícita) és un tipus de la memòria a llarg termini a la qual accedim per recordar de manera intencional conceptes i experiències prèvies que hem emmagatzemat.

⇒ La memòria **episòdica (o autobiogràfica)** és un tipus de memòria declarativa que s'encarrega d'emmagatzemar els records dels esdeveniments vitals de les persones, en un marc espai-temporal, i és un requisit indispensable ser conscient d'haver viscut el succés en persona¹⁹. S'evoca de manera conscient i es veu afectada pel pas del temps.

⇒ Les **memòries traumàtiques**, com el seu nom indica, emmagatzemen les experiències associades a emocions altament negatives.

Has de tenir en compte que, quan una víctima de violència sexual accedeix a la seva memòria durant un interrogatori, es poden donar alguns d'aquests aspectes en el testimoni:

- Evocació de records fragmentats.
- Evocació de records inacabats, que comencen però no acaben.
- Descripció de successos minimitzats, malgrat la gravetat de la vivència.
- Descripció de successos greus, narrats des de la distància i amb una mínima càrrega emocional.
- Salts d'un esdeveniment a un altre, deixant incompleta la informació que s'estava desenvolupant.
- Narració compacta d'esdeveniments traumàtics repetitius, tendint a generalitzar-se la descripció ("sempre era igual", "sempre passava el mateix").
- Ampliacions a mesura que passa el temps i la memòria és més capaç d'elaborar el record²⁰.

A causa de la complexitat que suposa l'exposició d'un/a NNA a la violència sexual, cal que aquestes i altres característiques de la memòria i el trauma siguin explicades per professionals especialitzats/des en aquests processos cognitius i en aquest tipus de victimització.

17. La memòria episòdica i la memòria autobiogràfica són termes equivalents (Ruiz-Vargas, 2004).

18. Dolcos, LaBar i Cabeza (2006); Peace, Porter i Brinke (2007); Ruiz-Vargas (2010) i Boyano (2012).

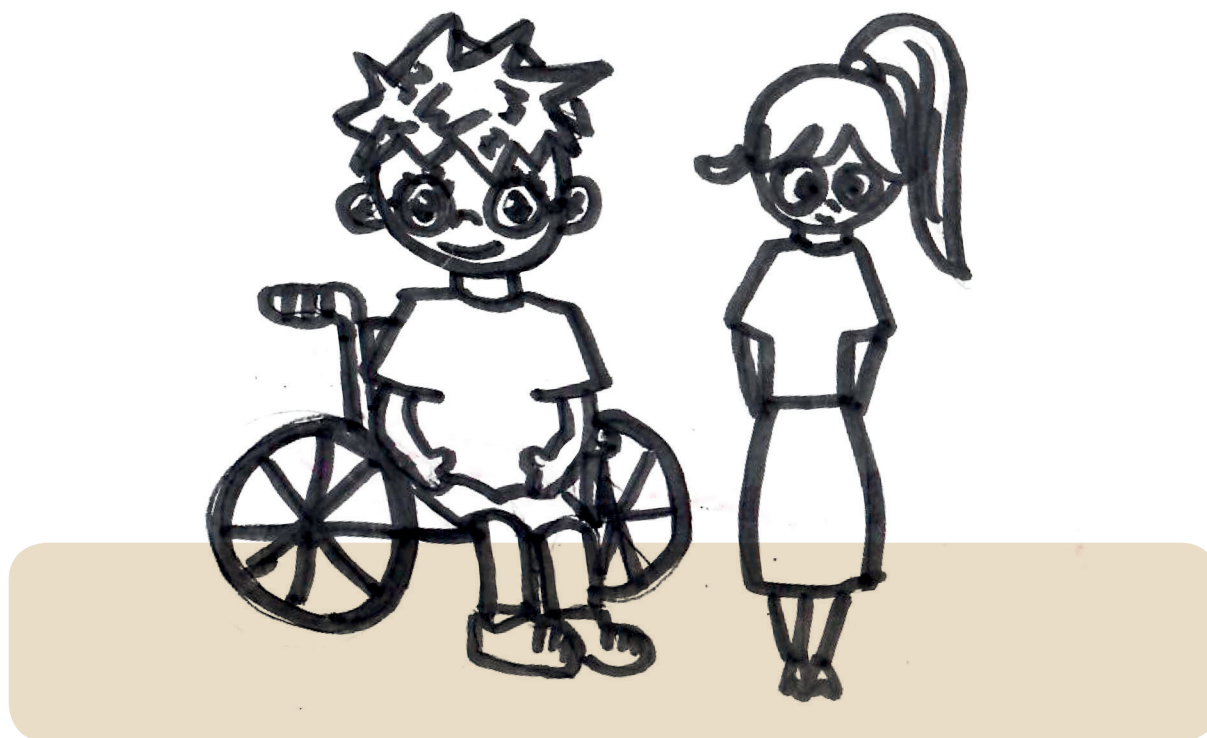
19. Referit com a consciència autonoètica per Tulving (2022).

20. Per això, és important evitar intervencions suggestives o teràpies no basades en l'evidència científica, que augmenten la possibilitat de contaminar la memòria externament.

BLOC II:

PROPOSTES PRÀCTIQUES DE BON TRACTE EN L'EXPLORACIÓ

11- Hi ha un moment idoni perquè declarin?

Per regla general, podem dir que, un cop es produeix la revelació per part del/ de la NNA, la celeritat en la presa de declaració ajudarà a obtenir-ne més informació, afavorirà el procés de recuperació de la memòria i reduirà la revictimització.

Com més petit/a sigui el/la NNA, més urgent serà la presa de declaració. Així, en edat preescolar i nens/es de fins a 6 anys, per les característiques del seu estadi evolutiu, la recollida d'informació hauria de ser immediata.

Tot i que l'edat és un factor determinant, també ho pot ser l'afectació psicoemocional presentada, ja que la intensitat amb què s'estigui manifestant el trauma o la simptomatologia associada pot arribar a limitar o impossibilitar la verbalització de la violència. Per això, el moment considerat idoni per a la presa de declaració ha d'estar vinculat a l'edat del/ de la NNA i també al seu estat psicològic actual.

12- Quan he de prendre mesures urgents i no dispo de experts/es, puc millorar l'exploració judicial a un/a NNA?

Sí, pots i has de fer-ho, sempre que entenguis que tindràs més garanties d'una declaració fiable com menys pressionat/da, angustiat/da i culpable se senti el/la NNA que tens davant.

Aquesta guia no pot donar resposta a quina decisió cal prendre durant una guàrdia amb mesures urgents, atès que no podem generalitzar sense disposar de la informació que es pot aportar durant aquest procediment. No obstant això, en els delictes sexuals, atesa la necessitat de poder preservar el record del/de la NNA i que sigui sotmès/esa a les mínimes interferències possibles, recomanem que les teves decisions puguin tenir en compte tant la protecció màxima de la integritat del/de la NNA com una valoració del risc que sigui manipulats/da o silenciats/da.

La presa de declaració ha de ser enregistrada per mitjans audiovisuals per permetre la valoració posterior per part de l'òrgan enjudiciador.

Així mateix, pots deixar constància de les condicions en què se li ha pres declaració i de les observacions que consideris rellevants.

Et recomanem plantejar-te aquestes preguntes:

- On i amb qui quan l'han fet venir a declarar?
- Amb qui marxarà un cop hagi declarat?
- Manifesta estar preocupat/da per les conseqüències d'allò que declari?
- Es mostra col·laborador/a o se l'observa amb preocupació, por o desconfiança?
- Es troba anímicament i físicament bé (mal de panxa, mal de cap, refredat, etc.)?
- Quan ha sabut que la persona investigada l'està escoltant, ha canviat la seva disposició a declarar?

En el bloc II, et proposem algunes orientacions que ajuden al/a la NNA a sentir-se més ben tractat/ada i cuidat/da durant l'exploració. És important que canviïs la visió del/de la NNA com un subjecte passiu i cognitivament incompetent. També és aconsellable que li demanis permís i el/la facis sentir important, perquè d'aquesta manera no només contribueixes a tranquil·litzar-lo/la, sinó també que se senti més apoderat/da.

Recorda que, amb independència dels litigis civils o els desacords familiars que hi hagi, cap NNA es vol veure en la situació de ser interrogat/da per persones desconegudes i en una sala de judici.

Els/les NNA es troben en moments evolutius que marquen les seves capacitats de comprensió i expressió, però estan preparats/des per interaccionar i explicar-se si fem un esforç adaptatiu per part nostra.

13- És important que tingui en compte l'edat?

Sí, perquè segons l'edat i la capacitat intel·lectual, els nens i nenes es troben en una fase de desenvolupament cognitiu i adquisició del llenguatge²¹ determinats.

Et proposem una taula²² aproximativa del desenvolupament neuropsicològic del/de la NNA perquè puguis considerar les teves valoracions i decisions durant el procés judicial. Està adaptada a l'àmbit judicial, per la qual cosa no recull tots els aspectes del neurodesenvolupament infantil i adolescent. Si necessites més informació sobre aquest tema, consulta a professionals de la neuropsicologia i la neuropediatria.

Dins de cada rang d'edat, les habilitats es desenvolupen progressivament i en funció de variables personals i ambientals del/de la NNA. Per això, és important que la maduresa cognitiva de cada NNA sigui avaluada i informada per professionals de la salut mental.

Els nens i nenes són competents per informar de fets que han viscut, però necessiten la intervenció de professionals de la psicologia especialitzats/des en testimoniatge infantil.

Els nens i nenes d'entre 4 i 5 anys ja tenen un bon vocabulari, podem mantenir-hi converses i comencen a poder respondre al perquè. Tanmateix, la seva etapa cognitiva encara està condicionada per alguns aspectes controvertits en l'àmbit jurídic, com ara creure que els seus pensaments són suficients perquè les coses passin (pensament màgic) o tenir dificultats per distingir allò que és correcte d'allò que és incorrecte. Per això, fins als 7 anys, és imprescindible comptar amb professionals de la psicologia.

La franja dels 7 als 11 anys comporta un avenç exponencial en el desenvolupament del/de la nen/a, ja que es comença a desenvolupar l'etapa en què adquireixen una capacitat més gran per estructurar les seves idees i desenvolupen un millor pensament lògic, racional i operatiu. Desenvolupen, entre d'altres, habilitats com *seriar* (capacitat per establir un ordre entre elements que es puguin comptar) o la *transitivitat* (capacitat de trobar la relació existent entre dos elements, que permet relacionar idees). Tot i que ja poden començar a expressar arguments i a analitzar situacions, encara tenen dificultats per tenir en compte les necessitats de les altres persones. Per tant, les seves decisions són preses pel propi interès (per evitar-ne les conseqüències negatives o obtenir-ne guanys).

A partir dels 12 anys, els/les adolescents comencen a desenvolupar el pensament analític i són capaços/es d'aplicar la lògica per arribar a conclusions abstractes, perquè ja poden analitzar la situació i entendre'n millor les conseqüències.

21. Vegeu "Guía de actuaciones educativas en el ámbito de la comunicación y el lenguaje" (Acosta et al., 2007).

22. Elaborada a partir de: Piaget (1964), Gilligan (1985), Acosta et al. (2007) i Mas (2018).

En aquesta etapa, el còrtex prefrontal és la regió cerebral que encara es troba en procés de maduració (fins als 18-20 anys) i s'encarrega de la presa de decisions²³. Els/les adolescents analitzen de manera més completa, comencen a formar el seu propi codi ètic, i debaten i expressen els seus punts de vista oposats a les situacions que se'ls plantegen. Així doncs, poden pensar a llarg termini, fent servir un pensament complex per enfocar-se en conceptes menys autocentrats.

Si bé, quan sorgeixen problemes emocionals, això pot interferir en la capacitat de pensar de manera complexa i en la possibilitat de considerar alternatives i realitats, cosa que afecta la presa de decisions²⁴.

23. Mas (2018).

24. *Stanford Medicine Children's Health*.

Principals característiques neuropsicològiques del/de la NNA

Cada NNA té el seu propi desenvolupament i característiques personals, per la qual cosa les edats i l'aparició dels processos cognitius i del llenguatge no són exactes ni fixes.

	Cognició	Llenguatge
5 als 6 anys	- Inici del pensament preoperatori. - Té un pensament màgic^a. - Dificultats per comprendre el punt de vista d'altres persones. - Interpreta emocions d'altres persones. - Ho concep tot amb relació a si mateix/a. - No entén la reversibilitat. - Ja disposa de memòria autobiogràfica, però té dificultats en l'ordre temporal. - Moral basada en l'obediència. - Respostes perseveratives.	- Pot respondre a aclariments en una conversa. - Comprèn paraules descriptives (alt/baix, gran/petit). - Comprèn conceptes numèrics. - Comença a manejar adverbis temporals.
7 als 9 anys	- Inici del pensament concret. - Desenvolupament del raonament lògic. - Augmenta entendre la presa de perspectiva d'una altra persona. - Apareix l'autoestima. - Entén les regles.	- Apareixen habilitats metacognitives^b. - Consolida l'ús d'adverbis temporals i espacials. - Entén que algunes paraules tenen diversos significats. - Inici del llenguatge figuratiu^c. - Desenvolupa la comunicació referencial^d.
9 als 12 anys	- Pensament concret més avançat. - Necessitat de complaure els qui estima. - Extreu conclusions i pensa en el futur. - Utilitza estratègies de memorització. - Atenció a elements rellevants i pot ignorar distractors.	- Comença a comprendre l'abstracció. - Fa inferències. - Entén les metàfores. - Maneja conjuncions verbals.
12 als 17 anys	- Inici del pensament <i>formal</i>. - Apareix el pensament analític. - Avenç en la presa de decisions. - Respecte pels drets universals. - Comprèn situacions ambigües.	- Increment d'habilitats comunicatives (vocabulari i gramàtica) similars a les de persones adultes.

a) Pensament màgic: barrejar realitat amb fantasia i creure que els nostres pensaments produeixen realitats (per exemple: els Reis Mags).

b) Metacognició: mecanisme autoregulator per poder reflexionar sobre el nostre propi pensament i coneixements.

c) Llenguatge figuratiu: saber que les paraules o les expressions tenen un significat diferent del que tenen originalment (per exemple: "està que bufa").

d) Comunicació referencial: poder transmetre informació objectiva del context, enfocada a la precisió i l'exactitud.

Tot i que els processos de desenvolupament cognitiu són universals, hi ha diferències socials i culturals associades i no és raonable pensar que aquest desenvolupament es pot entendre estudiant la infància en un sol entorn²⁵, sense valorar aspectes com ara les mancances educatives o la manca d'estimulació infantil.

D'altra banda, has de saber que nombroses investigacions científiques assenyalen que l'exposició reiterada a la violència i al trauma infantil poden afectar el desenvolupament cerebral i produir alteracions neurològiques²⁶.

Has de tenir en compte la taula quan arribis a l'apartat relatiu a la lectura de l'art. 416 LECrim.

14- El tipus d'interrogatori pot afectar l'exactitud del record?

Les investigacions en psicologia forense demostren que sí. Les preguntes directives, tancades, suggestives i pernicioses alteren el record, contaminen la memòria, generen dubtes i inseguretat a la víctima i, per tant, provoquen respostes menys exactes i fiables²⁷.

En els/les adolescents majors de 14 anys, amb independència que es dugui a terme l'exploració com a prova preconstituïda en fase d'instrucció, se'ls pot citar per declarar en el judici oral. En aquest cas, de nou, hi ha el risc de fer un mal interrogatori amb les mateixes conseqüències que s'han descrit abans. Una opció que cal considerar seria fer-la per videoconferència (sense que sigui present a la sala de vistes) o introduir-hi la figura d'un/a psicòleg/òloga expert/a durant la declaració. D'aquesta manera, el/la professional podria adaptar les preguntes i traslladar-les a l'adolescent (art. 26.1b EVD).

Recorda que, en NNA i persones adultes amb discapacitat intel·lectual, hi ha la figura del/de la facilitador/a (art. 7 bis de la LEC) com a recurs per assistir-les en qualsevol declaració. De vegades s'encavalca la discapacitat sensorial amb una discapacitat intel·lectual que, tot i que sigui lleu o menys perceptible, s'ha de tenir en compte per donar entrada a la intervenció del/la facilitador/a, si cal.

15- Recomanacions durant l'exploració judicial

Et recordem que aquestes recomanacions²⁸ estan adreçades a aquells jutjats on no hi ha equips psicosocials o bé quan es decideixi prendre'ls declaració durant el judici oral.

Totes les formes de violència sexual de NNA porten implícita la manipulació, l'engany i l'abús de poder, però això no vol dir que el/la NNA ho hagi interioritzat així en el moment que ens ho explica.

25. Super i Harkness (1999), Dasen, (2022).

26. Prasad, Kramer i Ewing (2005), Pollak et al. (2010), De Brito et al. (2013), Teicher, Anderson, Ohashi i Polcari (2014), McLaughlin, Sheridan i Lambert (2014), Child Family Community Australia (2016), Ouellet et al. (2019), Daugherty et al. (2020), Marqués i et al. (2021).

27. Lamb, M., Brown, D., Hershkowitz, I., Orbach, Y. i Esplin, W. (2018).

28. Totes les recomanacions estan basades en els protocols d'entrevista forense que fa servir la psicologia del testimoni, especialment en el protocol NICHHD (Lamb et al., 2007).

Presentació

Hola, (nom),

Com estàs?

Gràcies per haver vingut avui aquí.

Nosaltres som jutges/jutgesses/fiscal i aquestes altres persones són advocats/des. Som aquí per escoltar-te i entendre què et va passar. Per això, necessitem fer-te algunes preguntes, et sembla bé?

Volem que sàpigues que tens tot el temps que necessitis per explicar-te. Potser de vegades ens veuràs escriure, perquè estem apuntant el que dius per no oblidar-nos-en.

Potser t'hem de fer algunes preguntes per comprendre-ho bé. Si no entens alguna pregunta o fem servir alguna paraula rara, ens ho pots dir.

I si en cap moment necessites descansar o aturar-te, fes-nos-ho saber.

Tens cap pregunta ara o hi ha res que necessitis?

Lavors, et sembla bé que comencem?

En cas que el/la NNA preguntés sobre la possibilitat que la persona investigada estigués escoltant la declaració, li hem de dir la veritat. En cas de negar-se a declarar quan se l'informi que la persona investigada l'està escoltant, hem d'indagar els motius per adoptar, si escau, mesures de protecció.

⇒ **Proposta:** ens agradaria entendre els motius pels quals no pots o no vols parlar amb nosaltres. Creus que ens ho podries intentar explicar, si us plau?

No facis servir la paraula valent per motivar-lo/la a parlar, deixa-la per quan hagi acabat tot, perquè els/les nens/es no han de creure que són més o menys valents en funció de si expliquen o no la violència sexual.

15.1 Aspectes processals de l'exploració

En fase d'instrucció:

- No hi ha un moment idoni per explorar el/la NNA víctima, però de manera preferent s'ha de fer a la fase d'instrucció per intentar obtenir un relat el més proper possible a la revelació i evitar noves declaracions.
- D'acord amb allò que es preveu a la LECrim a l'art. 449 ter, en NNA menors de 14 anys i persones amb discapacitat intel·lectual víctimes, entre d'altres, de delictes de violència sexual, la declaració testifical s'haurà d'acordar com a prova preconstituïda. Això obliga a:
 - o Dictar una resolució acordant aquesta diligència amb citació de totes les parts.
 - o Garantir la presència de la persona investigada i el lletrat/da. Recorda que pots fer la prova, encara que la persona investigada no comparegui si ha estat citada. El/la lletrat/da sí que és imprescindible. Si no hi compareix, caldrà nomenar un/a lletrat/da d'ofici per poder fer-la.
 - o Practicar la prova com si fos un judici oral: el/la jutge/essa ha de cedir la paraula a les parts perquè preguntin i controlar que l'interrogatori es desenvolupa de la manera que es recomana en aquesta guia.
 - o Garantir la contradicció i han de constar expressament en acta les preguntes de cada part.
 - o Evitar la confrontació visual de la persona investigada amb el/la NNA.
 - o Enregistrament de la declaració amb qualitat d'imatge i so.
 - o Acta del/de la lletrat/ada de l'Administració de Justícia amb constància de les persones intervinents i signatura de totes.
- És imprescindible tenir en compte allò que es preveu a l'art. 7 bis de la LEC en els processos en què participin NNA amb discapacitat intel·lectual o sensorial i fer les adaptacions i els ajustaments de procediment que calguin pel que fa a comunicació, comprensió i interacció amb l'entorn per garantir-ne la plena participació.

En fase d'enjudiciament:

- Recorda que, si a la causa consta la declaració del/la NNA com a prova preconstituïda presa quan tenia menys de 14 anys, la norma ha de ser que no torni a declarar (art. 703 bis LECrim). Amb caràcter excepcional, i amb una resolució judicial prèvia motivada, se n'acordarà la declaració si ho demana alguna de les parts o la declaració en instrucció no es va fer d'acord amb allò que es disposa a l'art. 449 bis.

- D'acord amb allò que es preveu a l'EVD, el/la NNA té la condició de víctima especialment vulnerable per la seva edat i pel delictes que ha patit:
 - o Si ha de declarar en el judici oral, cal evitar la confrontació visual amb la persona acusada. El/la NNA pot declarar davant del Tribunal i desplaçar a la persona acusada a una altra sala, que seguirà la declaració per videoconferència, o viceversa.
 - o Pot estar acompanyat/da en tot moment d'una persona de confiança o tècnics/ques de les OAVD.
- El pas del temps i el procés de victimització afecten la conservació del record i la capacitat per evocar-lo, cosa que s'incrementa durant una situació estressant com és el judici oral. En els casos en què, malgrat haver-hi declaració enregistrada, l'adolescent o persona adulta hagi de tornar a declarar en el judici oral, les parts poden introduir la declaració prestada en fase d'instrucció si hi concorre algunes de les causes previstes a l'art. 714 LECrim.
- En aquells casos en què, tot i haver-se'n acordat la declaració en el judici oral, el/la NNA víctima no pugui declarar a causa d'un estat psicològic agut o qualsevol altra situació d'incapacitat sobrevinguda, s'haurà de considerar la prova de pràctica impossible i procedir a visionar l'enregistrament, tal com es disposa a l'art. 730 LECrim.

15.2 Acompanyament i condicionament

El context judicial és un espai laboral que no disposa, en cap cas, d'adaptacions a la infància, cosa que suposa un entorn hostil que requereix una introducció mínima per ajudar a disminuir el nivell d'estrès i d'incertesa.

⇒ **Proposta:** Com veus, en aquesta sala hi ha diverses taules, micròfons i molts papers. A partir d'ara només ens veuràs a nosaltres, a ningú més. El més important és que t'ajudem a estar tranquil/a. Tens aquesta cadira per a tu i el micròfon és per poder escoltar bé tot allò que dius. Si ho necessites, també tens aigua i mocadors, que pots fer servir quan vulguis.

15.3 Dir la veritat

En nens i nenes, intenta transmetre'ls aquest missatge sense fer servir l'expressió "dir mentides", ja que, a més d'associar-ho a portar-se malament, la seva manera de diferenciar què és veritat d'allò que no ho és (respecte de conceptes abstractes) no és la mateixa que per a adolescents o persones adultes. Recorda que pot estar sentint-se culpable i l'avís que "no menteixi" és una altra manera d'incidir en el seu comportament.

⇒ **Proposta:** Per a nosaltres és important que només ens expliquis el que tu recordes i com vas viure tota aquesta situació. Si hi ha alguna cosa que no saps respondre o que no recordes, no passa res. Pots dir-nos que no te'n recordes o que no ho saps.

En adolescents majors de **14 anys** sense discapacitat intel·lectual, hem de transmetre que han de dir la veritat, perquè ja són responsables penalment. Aquest aspecte legal no impedeix el fet de tenir cura a l'hora de traslladar aquesta obligació.

⇒ **Proposta:** Com que som en un jutjat, és important que sapiguem què et va passar. Si decideixes que ens ho explicaràs, has de dir la veritat. Ens pots explicar el que tu recordes i com vas viure tota aquesta situació, i si hi ha alguna cosa que no saps respondre o que no recordes, ens ho pots dir.

Hi ha una diferència entre que el/la NNA no se'n recordi que no ens vulgui donar informació determinada. Per obtenir informació més fiable, et recomanem que puguis donar-li l'opció que vulgui o necessiti.

⇒ **Proposta:** És diferent no recordar una cosa que no voler explicar-la. Si no te'n recordes, pots dir-nos que no te'n recordes i no passa res. I si hi ha alguna cosa que no vols dir-nos, és millor que ens diguis que no ho vols explicar. Et sembla bé?

15.4 Informar-los sobre la dispensa legal prevista a l'art. 416 LECrim

Aquest article diposita la decisió de declarar en el/la NNA víctima, sempre que tingui prou maduresa i capacitat cognitiva per entendre'n l'abast (consulta la taula de l'apartat 13). Llevat de casos de discapacitat intel·lectual o psicopatologies, **aquesta maduresa és més esperable** que la tinguin adolescents **a partir dels 12 anys**. A partir d'aquesta edat, hem d'informar-lo/la de la possibilitat d'acollir-se a la dispensa, sense donar lectura literal de l'article, sinó adaptant el nostre llenguatge. En qualsevol cas, ha de constar enregistrada aquesta informació.

Cal una resolució judicial (interlocutòria) en què es motivi per què el/la jutge/essa considera que no hi ha maduresa per entendre la dispensa legal.

*A partir del desenvolupament evolutiu de les estructures cerebrals i de les etapes de desenvolupament cognitiu, els/les nens/es menors de **12 anys**, la gran majoria, no tenen prou maduresa neuropsicològica per assumir l'art. 416 LECrim.*

⇒ **Proposta:** De la mateixa manera que tens el dret a explicar el que t'ha passat, també tens el dret a no explicar alguna cosa, si creus que pot suposar algun problema si ho fas.

Exemple:

- De qui ens parlaràs? *De la meua mare/pare/germà/germana/avi/àvia/etc.*
- Com es diu el teu pare? *Juan.*
- D'acord, com que Juan és el teu pare, pots decidir explicar-ho o no explicar-ho. Tens cap pregunta sobre això que t'acabem de dir?

Davant la possible pregunta de l'adolescent respecte de les conseqüències derivades de prestar declaració, recomanem descarregar-lo de la responsabilitat:

⇒ **Proposta:** Tens cap pregunta per fer-nos del que acabem d'explicar-te?

Exemple:

- Sí, què li passaria al meu pare?
- No et preocupis, aquesta decisió no depèn de tu.

Davant la negativa de declarar contra el seu familiar, recomanem explorar les possibles motivacions subjacents per tal de valorar, si escau, les mesures de protecció necessàries.

➔ **Proposta:** Entenem que has decidit que no ens ho vols explicar.

Exemple:

- On series avui si no haguessis vingut aquí? A l'institut, a la piscina...
- D'acord. Aleshores, podries dir-nos què t'han explicat de per què havies de venir avui aquí?
- Ens agradaria saber si hi ha alguna cosa que et preocupi...
- Podries explicar-nos si has pensat què podria passar-li a la teva mare/pare/ germà/germana/avi/àvia/etc. si ens ho expliques?

15.5 La presa de declaració del/ de la NNA

Et recomanem que qualsevol declaració es pugui iniciar amb la petició d'un testimoni lliure i sense preguntes, en què el/la NNA pugui expressar allò que recorda. En nens/es, aquesta resposta es pot limitar a unes poques frases.

Entenem que l'interrogatori detallat és necessari i que cal fer algunes preguntes, malgrat la càrrega de revictimització que comporten. Et proposem que modifiquis com fas les preguntes, per tal de produir el mínim dany possible. La taula recull la tipologia de preguntes de manera general, però recorda que, **segons l'edat o el desenvolupament cognitiu del/ de la NNA, hi ha qüestions que no se li poden plantejar perquè no arribarà a entendre-les.**

Quan un/a NNA està sent interrogat/da i comença a sentir-se afectat/ada, no només n'augmenta l'ansietat, sinó que comporta una reducció de la seva capacitat de resposta. Això implica que no pugui aportar tota la informació que probablement sí que conserva a la memòria.

En absència de comprensió i enteniment, no hi pot haver la llibertat de consentir. La col·laboració viciada, l'abús de poder i la diferència de recursos cognitius no permet al/ a la NNA víctima l'opció d'escollir ni de valorar els riscos propis.

Intenta ser conscient que la teva pregunta pot portar implícita la culpa, perquè pots estar insinuant que la violència es va donar o es va continuar repetint com a conseqüència que el/la NNA no actués correctament. **L'únic responsable sempre és l'agressor.** Si vols obtenir informació més precisa i fiable, pregunta amb respecte, cura i sense assenyalar la resposta.

TIPOLOGIA DE PREGUNTES

EVITA

PROPOSTA

Preguntar per què ha esperat per explicar-ho

Quan el/la NNA s'atreveix a explicar-ho, no pot sentir que se'l/se la recrimina o retreu per no haver trobat les forces abans.

- Com pot haver estat passant des de fa tant de temps?
- Fa anys que fas això sense dir-ho?
- Hauries d'haver-ho dit de seguida.
- En deu anys, no ho has explicat a ningú?

- Què creus que feia que no poguessis explicar-ho?
- Recordes si ho vas poder dir a algú, però no et va ajudar?
- Creus que algú ho va poder veure mai?
- Hem entès que va començar amb 7 anys, però que ho has pogut explicar ara. Pots ajudar-nos a entendre per què no et van poder ajudar abans?

Preguntar per què es va comportar d'una manera determinada

Recorda que cap persona està preparada per rebre l'impacte de la violència sexual, i menys els/les NNA.

- Per què no ho vas dir a la teva mare?
- Per què no vas cridar i vas demanar ajuda?
- Per què anaves amb ell si no volies?

- Per què creus que no vas poder demanar ajuda en aquell moment?
- Pots intentar explicar-nos què t'impedia explicar-ho?

Preguntar per què no va prendre precaucions o no va estar alerta

La violència sexual en NNA es cronifica per les manipulacions i les estratègies que imposa l'agressor perquè no pugui demanar ajuda.

- Per què vas tornar a anar amb ell a aquest lloc?
- No portaves el mòbil?

- Pots intentar explicar-nos què era el més difícil per a tu en aquella situació?
- Recordes què et passava pel cap en aquell moment?

No suposis com se sent ni li indiquis emocions

Deixa que el/la NNA s'expressi com necessiti, ja que potser no necessita expressar emocions en aquell moment per autoregular-se i marcar distància.

- Deus estar molt trist/a.
- Et deu fer vergonya explicar-ho.
- Deus estar espantat/da.

- Si et sembla bé, per entendre't millor, ens pots dir com et sents ara.

No exigeixis que vigili amb la seva reacció emocional

Com que la declaració suposa un esforç de memòria i d'autogestió de les emocions, els/les NNA no han de sentir preocupació de com t'afecta el seu estat, sinó d'estar concentrats/ades.

- No et posis nerviós/osa ara, ja ha passat.
- No ploris, perquè no t'entendem bé.

- Si necessites parar, no hi ha cap problema.
- Esperarem fins que puguis continuar parlant, no hi ha pressa.

Manifestar dubtes sobre les intencions de l'agressor

El/la NNA només ha d'informar de la seva vivència, atès que les suposicions respecte de l'agressor poden fer-lo/la sentir confús/usa o culpable.

- Potser ho vas entendre malament?
- Potser no pretenia fer això, oi?
- Però sabies que faries això a casa seva?

No li traslladis valoracions negatives sobre l'agressor

Desconeixes el tipus de vinculació que hi havia entre tots dos, tant si era de la família com si no. Els sentiments del/ de la NNA envers l'agressor són legítims i el teu rebuig pot provocar actituds de protecció cap a ell.

- Llavors el teu pare era dolent.
- Aquell professor feia coses que estaven malament.
- El que t'obligava a fer és un delictes.

15.6 Preguntes per a la tipificació de la conducta delictiva

Les decisions judicials estan determinades pel tipus delictiu i les concretes agreujants previstes en el CP²⁹ vigent. Per això, cal precisar i introduir certes qüestions durant l'interrogatori.

De vegades, pot ser que els/les NNA siguin incapaços/es de parlar amb nosaltres. Tant durant la fase d'instrucció com durant la de judici oral, podries oferir-li la possibilitat que, en lloc de parlar, pugui **escriure-ho in situ** i en **presència de la Sala**. D'aquesta manera, es garanteix que aquest escrit sigui accessible per a totes les parts, atès que es pot llegir en aquell mateix moment.

*Segons el CP vigent, la conducta típica bàsica seria la comissió d'actes de caràcter sexual amb NNA menors de **16 anys**. I les agreujants són les següents:*

Violència o intimidació

Abús de situació de superioritat (per exemple: capellà amb escolà)

Accés carnal per via vaginal, anal o bucal

Introducció de membres corporals i objectes per alguna de les dues primeres vies

Actes degradants, vexatoris o violència extrema

Abús de la situació de convivència (per exemple: educador social) o parentiu (per exemple: avi)

Subministrament de substàncies com a mitjà d'anul·lació de la voluntat

Especial vulnerabilitat per la seva edat, malaltia o discapacitat (per exemple: nena de 5 anys)

No podem indicar unes pautes concretes d'interrogatori, perquè cada NNA s'explicarà d'una manera diferent. No obstant això, podem donar-te unes indicacions sobre com cal preguntar amb relació a les qüestions de gran complexitat que, obligatòriament, hauràs de fer per enquadrar la conducta delictiva. D'aquesta manera, reduïm el risc de fer interrogatoris altament suggestius. **Els interrogatoris altament suggestius són aquells en què les preguntes dirigeixen, condicionen o contaminen el record i la resposta del/de la NNA.**

No es tracta, doncs, que no es puguin fer preguntes necessàries per aclarir fets no verbalitzats per al/ la NNA, sinó que es facin de manera correcta.

Una manera de reduir la càrrega suggestiva és que no introdueixis informació en la pregunta que no hagi aportat abans pel/ la NNA.

29. LO 10/2022, de 6 de setembre, de garantia integral de la llibertat sexual.

Et recordem que, com t'hem indicat abans, el funcionament discontinu de la memòria i els tipus d'interrogatori o preguntes a què ha estat exposat/ada amb anterioritat el/la NNA (més o menys càrrega suggestiva) poden ser variables explicatives a les modificacions observades en comparar declaracions prèvies.

TIPIFICACIÓ DE LA CONDUCTA DELICTIVA

EVITA

PROPOSTA

Inici de l'interrogatori

L'inici d'aquestes preguntes ha d'anar precedit d'un missatge desculpabilitzador i que descarregui la responsabilitat d'haver de "declarar bé".

- Ho has d'explicar tot.
- Has de fer un esforç per recordar-te'n.
- Si no t'expliques bé, no et podem ajudar.

- Ara hem de fer-te algunes preguntes per entendre millor tot el que t'ha passat. Si no saps alguna resposta o no te'n recordes bé, no passa res. Et sembla bé si ho intentem?

Aproximar la quantitat i la freqüència

En la violència sexual episòdica, pot ser que el/la NNA aporti un nombre determinat. Però, en casos crònics, en què la violència s'ha donat durant mesos o anys, no se li pot demanar que indiqui un nombre d'esdeveniments.

- Quantes vegades va passar?

- Creus que podries dir-nos, més o menys, quan va començar?
- D'acord. Creus que ara podries dir-nos quan va ser la darrera vegada?

Aproximar amb informació perifèrica

Una manera d'oferir eines mnèsiques consisteix a cercar claus de la memòria, sense que suposin introduir informació suggestiva.

- Hem de saber quant de temps va durar.
- Has de dir-nos quin any era.

- Recordes quin/a professor/a tenies llavors?
- Recordes a quin curs anaves?
- Recordes quina època de l'any podia ser (estiu o hivern)?
- Recordes si tenies classe o estaves de vacances?
- Recordes si era Nadal?

Conèixer el tipus de penetració

Has de recordar que, en cap cas, has de canviar les paraules (substantius, adjectius i verbs) utilitzades per el/la NNA (*tita*, cony, ficar, empènyer, etc.).

- Et va introduir el penis?
- Et toca a la vagina?
- Et diu que l'hi toquis?
- Et va ficar cap objecte?
- Te la va ficar a la boca?

- Podries posar nom a les parts del cos que ens explicaràs, si us plau?
- Necessitem entendre què va passar amb aquestes parts del cos.
- Necessitem entendre on va posar el penis/*tita*.
- Necessitem entendre com el va posar.
- Podries intentar explicar-nos on era ell i on eres tu?

Explorar delictes sexuals a través de les xarxes

Tot i que disposis de material (fotos o vídeos), intenta no preguntar directament sobre aquest, perquè podries pressuposar interaccions que s'han donat i perdre't informació que pot aportar el/la NNA.

- T'enviava fotos?
- Li vas haver d'enviar fotos?
- Estaves nua a les fotos?
- Et tocaves els genitals mentre et gravaves?

- Què és el que et demanava que fessis?
- Què apareixia en aquelles fotos?
- Com et demanava les fotos?
- Què et demanava que fessis als vídeos?

Explorar la coacció i l'engany

Evita preguntar directament sobre les sensacions o sentiments del/ de la NNA, perquè es pot sentir avergonyit/ida o confós/osa sobre això.

- T'obligava a fer-ho?
- T'amenaçava amb alguna cosa?
- Vas dir que et donava diners a canvi, no?

- Recordes si et deia alguna cosa?
- Què passava si no ho feies?
- Com sabies el que havies de fer?

Comparar amb declaracions prèvies

La petició al/ a la NNA sobre declaracions o manifestacions anteriors no es pot convertir en un retret per no expressar-ho ara.

Pots donar-li l'opció d'aclarir informació de manera respectuosa.

Comença així:

Ens agradaria preguntar-te per algunes coses que potser has explicat abans.

Et sembla bé?

Si ens equivoquem, ens pots dir el que està malament i explicar-ho tu millor.

Podem començar?

- Vas dir a la policia que et pegava.
- A l'escola vas dir que et va amenaçar.
- No recordes haver dit que li ho vas explicar a la teva amiga?

- Recordes què li vas explicar a la teva amiga X?
- Recordes si vas poder explicar alguna cosa més a la policia?
- A l'escola, recordes si vas poder explicar més coses que et van passar amb X?
- Recordes si potser vas poder explicar a altres persones més coses que feia o que et digués?

15.7 Aclariment de preguntes

És important que el/la NNA no senti que "ho està fent malament" i que no se sap explicar. Pensa que a l'escola solen fer-se preguntes en què la resposta està bé o malament, i és a allò que els/les NNA estan acostumats/ades.

Una declaració no pot semblar un examen, sinó una oportunitat per sentir-se escoltat/da. D'aquesta manera, podem demanar més detalls o més aclariments, reforçant la idea que s'està fent entendre i que potser som nosaltres qui no ho hem escoltat o comprès correctament. Diposita en tu la càrrega perquè senti confiança per continuar.

⇒ **Proposta:** Hem sentit el que acabes de dir, però necessitem que ens puguis donar una mica més d'informació. Podries tornar a explicar-ho més a poc a poc, si us plau?

Recorda aquestes recomanacions:

- Fes una única pregunta, no unes quantes.
- Com menys informació contingui la pregunta, més comprensible serà pel/ per la NNA.
- Reprodueix tal qual les paraules i expressions que utilitzi el/la NNA, sense canviar-les, suavitzar-les ni reanomenar-les (“va sortir llet”, “em va tocar el cony”, “em va ficar la tita”).
- El/la NNA no ha de sentir que se l'està corregint o que s'expressa malament o inadequadament.
- No hi introdueixis informació que no ha sigut prèviament donada pel/la NNA.

15.8 Comiat

La vivència de prestar declaració d'un/a NNA pot ser una situació traumàtica i victimitzant, o es pot convertir també en una oportunitat de sentir-se escoltat/ada i respectat/ada. Això depèn completament del tracte que rebi per part dels/de les professionals que conformem el Sistema de Justícia.

Amb l'objectiu que senti que ha fet un pas per recuperar-se, et proposem que facis un comiat en què valoris l'esforç que ha fet.

⇒ **Proposta:** Hi ha res que no t'hàgim preguntat i que per a tu és important dir-ho? T'hem escoltat i volem que sàpigues que valorem l'esforç que has fet. Gràcies per venir i ajudar-nos a entendre què t'ha passat.

15.9 Reconeixement de delictes per part de l'agressor

En aquest cas, cal informar els/les NNA víctimes que l'agressor ha reconegut els fets, sobretot quan s'han atrevit a superar la por, les inseguretats i totes les manipulacions a què han estat sotmesos/es per l'agressor.

⇒ **Proposta:** Volem que sàpigues que el teu professor... ens ha explicat el que et va fer. Sabem que has dit la veritat i sentim molt tot el que t'ha passat. Sempre recorda que no has tingut la culpa de res. Et donem les gràcies per haver-ho explicat, ets molt valent/a.

16- Principals biaixos interrogatius

És important entendre que el/la NNA que tens davant està sotmès/esa a una gran quantitat d'estrès, pressió, pors i a un ambient totalment desconegut i hostil. La seva capacitat de comprensió i de resposta es veuen afectades, per la qual cosa necessita un esforç enorme per superar l'interrogatori.

Durant l'interrogatori es produeixen diversos tipus de biaixos per part de la persona entrevistadora que limiten i contaminen el relat dels fets, alhora que dificulten l'accés a la memòria de contingut més fiable. A continuació recollim alguns dels errors més comuns perquè els puguis detectar, evitar o corregir.

Principals biaixos interrogatius

Pregunta directiva

Direcciona la resposta del/ de la NNA cap a allò que la persona entrevistadora espera escoltar, afegint-hi falques afirmatives finals (“oi?”, “no és així?”, “no?”)

Per exemple. Devia estar molt fosc per aquella zona i no el vas veure bé, oi?

Pregunta contaminada

Afegeix elements que no ha aportat el/la NNA i que es donen com a confirmats a la pregunta.

Per exemple. Com que estaves tan espantat, no vas poder reaccionar a temps, no?

Pregunta culpabilitzadora

Responsabilitza al/la NNA de les interaccions amb l'agressor, tancant-lo en la seva resposta.

Per exemple. Llavors, tu ja sabies què passaria si l'acompanyaves al bany?

Pregunta múltiple

Afegeix gran quantitat d'informació barrejada que supera la capacitat del/ de la NNA per respondre-la, amb risc elevat d'equivocar-se en la resposta.

Per exemple. Si no ho havies dit a ningú, però estaves faltant a classe i la teva cosina va ser la primera de saber-ho, per què vas esperar per explicar-ho?

Pregunta encadenada

Introdueix diversos elements discursius, reduint la possibilitat del/ de la NNA de poder donar resposta a tots.

Per exemple. Qui et va veure sortir del garatge? Perquè hi anaves als matins, no? O això només era els dissabtes?

Pregunta d'elecció

Introdueix la resposta per triar o la dicotomia sí/no.

Per exemple. Eres a l'habitació o al saló?

Pregunta d'exactitud

Espera una resposta exacta per a una aproximació mnèsica que no és possible establir per a un/a NNA.

Per exemple. Quan tenies 12 anys, quants cops et va passar durant aquell any?

Pregunta interpretativa

Demana al/ a la NNA que interpreti les intencions, sentiments o verbalitzacions de l'agressor o d'altres persones.

Per exemple. En què creus que pensava quan et va dir que li fessis un massatge?

17- Principals reformes legislatives introduïdes per la LO 8/2021

La Llei Orgànica 8/2021, de protecció integral a la infància i adolescència davant de la violència, ha introduït canvis importants que has de tenir en compte:

- Dret de les víctimes a ser escoltades (art. 11): l'obtenció del testimoni s'ha de fer amb "rigor, tacte i respecte".
- Legitimació per a la defensa dels seus drets en el procés (art. 13): ja sigui per mitjà dels seus representants legals o bé per mitjà de defensor judicial designat. Se'ls designarà un/a advocat/ada d'ofici i procurador/a quan vulgui ser acusació particular.
- Possibilitat de personació de qualsevol víctima fins a l'inici del judici oral (art. 109 bis LECrim).
- Prova preconstituïda (art. 449 ter LECrim).
- Ampliació del termini de prescripció (art. 132.1 CP).

La Llei Orgànica 10/2022, de garantia integral de la llibertat sexual, ha introduït, entre d'altres, les previsions següents que has de conèixer:

- Notificació de les resolucions recollides a l'art. 7 EV (art. 5.1)

18- Consideracions finals

La formació especialitzada per part teva, juntament amb la recerca dels recursos assistencials o de professionals experts/es disponibles a la teva CA, són unes de les eines principals per combatre la revictimització, alhora que ofereixen millors garanties de fiabilitat de la prova. Recorda que les recomanacions que es descriuen en aquesta guia no substitueixen, en cap cas, la formació experta necessària per entrevistar nens/es i adolescents sota sospita de violència sexual. Tampoc poden suplantar la tasca i intervenció de les persones professionals especialitzades en testimoni atge infantil/adolescent.

Volem que recordis que la manera com interactuem amb el/la NNA víctima de violència sexual és essencial en el seu procés de recuperació. Els teus comentaris, les teves suposicions, el teu interrogatori o la teva falta de protecció cap a ell/a és determinant en la seva salut mental.

Aquesta guia s'ha elaborat pensant en tots els nens, nenes, adolescents i persones amb discapacitat intel·lectual que, sense alternativa, seran sotmesos/es a interrogatoris judicials per les mancances que encara té el nostre sistema judicial en matèria d'adaptacions a la infància/adolescència i persones amb necessitats.

Tot i que hem pretès sensibilitzar i conscienciar els/les magistrats/ades i fiscals que hi intervenen, confiem en la millora de l'Administració de Justícia. Per això, cal incorporar equips psicosocials experts amb urgència, per tal que tot òrgan judicial els disposi en qualsevol moment i sigui innecessària la creació i l'ús de guies com aquesta.

**“La paraula progrés
no té cap sentit
mentre hi hagi nens/es
i adolescents infeliços”
(Albert Einstein).**

19- Referències bibliogràfiques

- Acosta, V., Coello, A. R., Fariña, N. M., Lorenzo, M., Mesa, J. L., Moreno, A. M., Novoa, T., Pérez A. M. i Quevedo, I. (2007). *Guía de actuaciones educativas en el ámbito de la comunicación y el lenguaje. Materiales curriculares*. Consejería de Educación, Cultura y Deportes del Gobierno de Canarias. Gobierno de Canarias.
- Alemany, Á., Fernández, L. i Marín, B. (2020). *Estudio sobre la respuesta judicial a la violencia sexual que sufren los niños y las niñas*. Delegación del Gobierno contra la Violencia de Género (DGVG) y Asociación de Mujeres Juristas THEMIS.
- Alsina, T., Aragonés, R., Cerón, M., Guil, C., Maurel, M., Serratusell, L., Roca, Y., Rodríguez, J., Rosa, M., Tabares, M. i Vivas, À. (2017). *Guia de bones pràctiques de la prova constituïda: la declaració de menors víctimes del delict*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (CEJFE): Barcelona, 2017.
- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.)*. Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
- Barcons, M.; Bodelón, E.; Martínez, M. J.; Murillo, E.; Pisonero, A. i Toledo Vázquez, P. (2018). *Las Violencias sexuales en el estado español: marco jurídico y análisis jurisprudencial*.
- Boyano, J.T. (2012). *Bases neuropsicológicas de la memoria autobiográfica*. Revista Chilena de Neuropsicología, 7(3),98-101.
- Bravo, M. (2020). Tesis doctoral. *Análisis criterial del testimonio infantil y adolescente en casos de violencia sexual*. Universitat de Girona.
- Bravo, M. i Juárez, JR. (2021). *Saps com preguntar-me? Recomenacions per a professionals*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (CEJFE): Barcelona, 2021.
- Bravo, M., Puig, O., Forner, M. i Corominas, J. (2022). *Y tú, ¿sabes cómo preguntarme? Intervención en niñas, niños, adolescentes y personas adultas con discapacidad intelectual frente a la violencia sexual. Recomendaciones para profesionales*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (CEJFE): Barcelona, 2022.
- C.G.P.J. Convenio marco de colaboración entre el CGPJ con la Confederación Plena Inclusión España Convenios. En www.poderjudicial.es
- C.G.P.J. Conveni marc de col·laboració entre la Fiscalia General de l'Estat i la Confederació Plena Inclusió Espanya, de 9 de setembre de 2021. A www.fiscal.es
- Child Family Community Australia (2016). *The effect of trauma on the brain development of children Evidence-based principles for supporting the recovery of children in care*. CFCA Practice Resource. Australian Institute of Family Studies.
- Clasificación Internacional de Enfermedades, undécima revisión (CIE-11). Organización Mundial de la Salud (OMS) 2019/2021, <https://icd.who.int/browse11>

- Daugherty, J.C., Verdejo, J., Pérez, M. i Hidalgo, N. (2020). *Structural Brain Alterations in Female Survivors of Intimate Partner Violence*. Journal of Interpersonal Violence, 37(7–8), NP4684–NP4717.
- De Brito, S.A., Viding, E., Sebastian, C.L., Kelly, P.A., Mechelli, A., Maris, H. i McCrory, E.J. (2013). *Reduced orbitofrontal and temporal gray matter in a community sample of maltreated children*. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 54, 105-112.
- Dolcos, F., LaBar, K.S. i Cabeza, R. (2006). *The memory enhancing effect of emotion: Functional neuroimaging evidence*. En B. Uttl, N. Ohta i A.L. Siegenthaler (Eds.), *Memory and emotion: Interdisciplinary perspectives*.
- Echeburúa, E. i Guerricaechevarría, C. (2000). *Abuso sexual en la infancia: víctima y agresores. Un enfoque clínico*. Barcelona: Ariel.
- Fundación ANAR (2020). *Abuso Sexual en la Infancia y la Adolescencia según los Afectados y su Evolución en España (2008-2019)*. Centro de Estudios ANAR.
- Fundación CERMI (2018). *El indicador de discapacidad tendrá que figurar en las estadísticas judiciales sobre violencia de género*. En <https://cermi.es/noticia/el-indicador-de-discapacidad-tendra-que-figurar-en-las-estadisticas-judiciales-sobre-violencia-de-genero>
- Gilligan, C. (1985). *La moral y la teoría: psicología del desarrollo femenino*. México DF: Fondo de Cultura Económica.
- Intebi, I. (2008). *Valoración de sospechas de abuso sexual infantil*. Cantabria: Dirección General de Políticas Sociales.
- Juárez, J.R. (2016): *Evaluación de la credibilidad del abuso sexual en preescolares*. PDI Instituto de Criminología Compilación. Santiago de Chile: Ed. Santillana.
- Juárez, J.R. i Bravo, M. (2020). *Violencia sexual infantojuvenil, conductas contradictorias y modus operandi*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (CEJFE).
- Lamb, M.E., Orbach, Y., Hershkowitz, I., Esplin, P. W. i Horowitz, D. (2007). *Structured forensic interview protocols improve the quality and informativeness of investigative interviews with children: A review of research using the NICHD Investigative Interview Protocol*. Child Abuse & Neglect, 31(11-12), 1201-1231.
- Lamb, M., La Rooy, D., Malloy, L. i Katz, C. (2011). *Children's Testimony: A Handbook of Psychological Research and Forensic Practice*. Second Edition. NICHD Protocol.
- Lamb, M., Brown, D., Hershkowitz, I., Orbach, Y. i Esplin, W. (2018). *Tell me what happened. Questioning children about abuse*. 2nd Edition. Wiley Blackwell.
- La Rooy, D., Brubacher, S. P., Aromäki-Stratos, A., Cyr, M., Hershkowitz, I., Korkman, J., Myklebust, T., Naka, M. Peixoto, C. E., Roberts, K., Stewart, H. i Lamb, M. E. (2015). *The NICHD protocol: a review of an internationally-used evidence-based tool for training child forensic interviewers*. Journal of Criminological Research, Policy and Practice, 1:2, 76-89.

- McLaughlin, K.A., Sheridan, M.A. i Lambert, H.K. (2014). *Childhood adversity and neural development: deprivation and threat as distinct dimensions of early experience*. Neuroscience and Biobehavioural Review, 47, 578-591.
- Marini, Z., Fairbairn, L. i Zuber, R. (2001). *Peer harassment in individuals with developmental disabilities: Towards the development of a multi-dimensional bullying identification model*. Developmental Disabilities Bulletin. 29(2):170–195.
- Marqués, L., Palma, H., Romero, S., Moya, J., Rapado, M., Castro, Á., Zorrilla, I., Muñoz, M., Ramírez, M., Mayoral, M., Mas, A., Lobato, M., Blasco, H., Fañanás, L. i EPI-Young Stress GROUP (2021). *Childhood maltreatment disrupts HPA-axis activity under basal and stress conditions in a dose-response relationship in children and adolescents*. Psychological Medicine 16;53(3):1-14.
- Mas, MJ. (2018). *La aventura de tu cerebro. El neurodesarrollo de la célula al adulto*. Next Door Publishers.
- Ministeri d'Igualtat i Fundació CERMI (2020). *La violencia sexual en las mujeres con discapacidad intelectual*. Delegació del Govern contra la Violència de Gènere.
- Endara, J. (2022). *La facilitación en el acceso a la Justicia. Una aproximación cualitativa a las barreras que enfrenta, las labores que realiza y los efectos que genera en el proceso judicial*. Plena Inclusión España.
- Ouellet, I., Robitaille, M.P., Langevin, S., Cantave, C., Brendgen, M. i Lupien, S.J. (2019). *Enduring effect of childhood maltreatment on cortisol and heart rate responses to stress: The moderating role of severity of experiences*. Development and Psychopathology, 31(2), 497–508
- Organització Mundial de la Salut (OMS). A <https://www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment>.
- Peace, K.A., Porter, S. i Brinke, L. (2007). *Are memories for sexually traumatic events "special"? A within-subjects investigation of trauma and memory in a clinical sample*. Memory, 16(1), 10-21.
- Piaget, J. (1964). *Cognitive Development in Children: Development and Learning*. Journal of Research in Science Teaching, 2, 176-186.
- Piaget, J. i Inhelder, B. (1982). *Psicología del niño*. Madrid: Morata.
- Poder Judicial (2021). *Siete de cada diez casos de violencia sexual revisados por el Tribunal Supremo en 2020 tenían como víctimas a menores de edad*. A <https://www.poderjudicial.es/cgpj/es/Poder-Judicial/En-Portada/Siete-de-cada-diez-casos-de-violencia-sexual-revisados-por-el-Tribunal-Supremo-en-2020-tenian-como-victimas-a-menores-de-edad->
- Pollak, S.D., Nelson, C.A., Schlaak, M.F., Roeber, B.J., Wewerka, S.S., Wiik, K.L., Frenn, K.A., Loman, M.M. i Gunnar, MR. (2010). *Neurodevelopmental effects of early deprivation in post-institutionalized children*. Child Development, 81, 224-236.

- Plena Inclusión (2020). *La persona facilitadora en procesos judiciales*. Plena Inclusión España.
- Plena Inclusión (2022). *Protocolo de actuación del facilitador procesal*. Plena Inclusión España.
- Plena Inclusión (2022). *Propuesta de desarrollo profesional de la figura del facilitador procesal*. Plena Inclusión España.
- Prasad, MR., Kramer, LA. i Ewing, L. (2005). *Cognitive and neuroimaging findings in physically abused preschoolers*. Archives of Disease in Childhood, 90, 82-85.
- Ruiz, MP. (2018). *Tesis doctoral. Falsas alegaciones de abuso sexual infantil en contextos forenses: análisis de su asociación con distintos indicadores periciales*. Universidad Complutense de Madrid.
- Ruiz-Vargas, JM. (2004). *Claves de la memoria autobiográfica*. En Autobiografía en España: Un balance. Fernández, C. i Hermosilla, MA. (eds.). Madrid: Visor.
- Ruiz-Vargas, JM. (2010). *Manual de Psicología de la Memoria*. Madrid: Síntesis.
- Save the Children (2021). Los abusos sexuales hacia la infancia en España. Principales características, incidencia, análisis de los fallos del sistema y propuestas para la especialización de los Juzgados y la Fiscalía.
- Stanford Medicine Children's Health. Desarrollo cognitivo en la adolescencia. En <https://www.stanfordchildrens.org/es/topic/default?id=desarrollocognitivo-90-P04694>
- Subijana, I.J. i Echeburúa, E. (2018). *Los Menores Víctimas de Abuso Sexual en el Proceso Judicial: El Control de la Victimización Secundaria y las Garantías Jurídicas de los Acusados*. Anuario de Psicología Jurídica, 28(1), 22-27.
- Teicher, MH., Anderson, CM, Ohashi, K. i Polcari A. (2014). *Childhood maltreatment: altered network centrality of cingulate, precuneus, temporal pole and insula*. Biological Psychiatry 15;76(4):297-305.
- Trocmé, N. i Bala, N. (2005). *False Allegations of Abuse and Neglect When Parents Separate*. Child Abuse & Neglect, 29, 1333-1345.
- Tulving, E. (2002). *Episodic memory from mind to brain*. Annual Review of Psychology, 53:1-25.
- Vara, A., Manzanero, A. i Vallet, R. (2022). *Víctimas de abuso sexual especialmente vulnerables: obtención del testimonio*. DOI: 10.18800/dys.202102.008
- Vig, S. i Kaminer, R. (2002). *Maltreatment and developmental disabilities in children*. Journal of Developmental and Physical Disabilities, 14(4), 371-386.
- Vygotsky, L.S. (1979). *El desarrollo de los procesos psicológicos superiores*. Barcelona: Grijalbo.

cejfe.gencat.cat

